

Б.Қ. Қасым¹, Қ. Байоралова²

¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, филология ғылымдарының докторы, профессор

²Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің магистранты

ҰЛТТЫҚ ДҮНИЕТАНЫМЫНДАҒЫ ТҮР-ТҮСТЕРДІҢ СИМВОЛДЫҚ ҚЫЗМЕТІ

Аннотация. Кез келген ұлттық тіл халықтың этникалық мәнін көрсетеді. Теориялық-танымдық процестің жаңа кезеңінде тілді зерттеуге жаңа көзқарас қажет. Бұл процесс тіл мен адам санасының тұтастығында қарастырылады. Адам санасының нәтижесі-жүйелік түрде зерттелетін ассоциативті-ауызша құрылымдар. Әлемде болып жатқан барлық өзгерістерді адам қоршаған әлемді қабылдау арқылы біледі, тек танымдық ойлаумен шектелмейді, алынған ақпаратқа жауап табады, оны өңдейді, жаңартады және түсіндіреді, бағалайды, жеке тәжірибеде қолданады. Мұның бәрі әлемнің тілдік бейнесін қалыптастырады. Сондықтан мәдени тілдік мұраның үлгілерін тіл арқылы танылатын ұлттық рәміздер ретінде зерттеу қажет. Ұлттық рәміздердің негізі әр тілде әмбебап категорияларды білдіретін белгілер болып табылады.

Номинациялардағы символдық белгілер, олардың халықтық тілдік сана мен рухани-ұлттық мәдениеттің өзара байланысын жүзеге асырудағы функциялары. Тілдік рәміздер – бұл адамдар зерделейтін, тілде сақталған дәстүрлер мен стереотиптерді, әдет-ғұрыптар мен салт-дәстүрлерді көрсететін ақпарат индикаторлары. Осыған байланысты танымал ұлттық рухани және мәдени мұра тілде дәуірдің мәдени-тарихи символы ретінде сақталып қалады.

Тірек сөздер: ассоциативті-вербалдық құрылым, дүниенің тілдік көрінісі, символ, символдық мағына.

Б.К. Қасым¹, К. Байоралова²

¹Казахский национальный педагогический университет имени Абая,
доктор филологических наук, профессор

²магистрант Казахского национального педагогического университета
имени Абая

СИМВОЛИЧЕСКАЯ ФУНКЦИЯ ЦВЕТООБОЗНАЧЕНИЯ НАЦИОНАЛЬНОГО СОДЕРЖАНИЯ

Аннотация. Любой национальный язык отражает этническую суть народа. На новом этапе теоретико-познавательного процесса требуется новый подход к исследованию языка. Этот процесс рассматривается в целостности языка и человеческого сознания. Результатом человеческого сознания являются ассоциативно-вербальные структуры, которые исследуются в системной форме. Все изменения, которые происходят в мире, человек осознает с помощью восприятия окружающего мира, не ограничиваясь только когнитивным созерцанием, находит ответы на полученную информацию, которую перерабатывает, актуализирует и интерпретирует, оценивает, использует в личном опыте. Все это формирует языковую картину мира. Поэтому образцы культурного языкового наследия

необходимо исследовать как национальные символы, которые познаются через язык. Основой национальных символов являются знаки, которые в каждом языке, несомненно, представляют универсальные категории. Символические обозначения в номинациях, их функции в осуществлении взаимосвязи народного языкового сознания и духовно-национальной культуры. Языковые символы являются индикаторами информации, осмысливаемой народом, отражающей традиции и стереотипы, обычаи и обряды, сохраненные в языке. В связи с этим известное национальное духовное и культурное наследие фиксируется в языке как культурно-исторический символ эпохи.

Ключевые слова: ассоциативно-вербальные структуры, языковая картина мира, символ, символическое значение.

B.Q. Qasym¹, Q. Baioralova²

¹Kazakh National Pedagogical University named after Abai,
doctor of philological sciences, professor

²Master's student of the Abai Kazakh National Pedagogical University

THE SYMBOLIC FUNCTION OF THE COLOR DESIGNATION OF THE NATIONAL CONTENT

Annotation. Any national language reflects the essence of the ethnic people. The new phase of epistemological process requires a new approach to the study of language. This process is seen in the integrity of language and human consciousness. The result of the human mind is an associative-verbal structures that are studied in the systemic form. All changes that occur in the world, one realizes with the help of perception of the world, not limited cognitive contemplation, he finds answers to the information that is processed, updates and interprets, evaluates, uses personal experience. All this forms a linguistic picture of the world. Therefore, samples of the cultural linguistic heritage should be investigated as national symbols, which are learned through language. The basis of national symbols are signs that in every language, no doubt, are universal categories. Symbolic nominations, their function in the implementation of the interconnection of the national language consciousness, spiritual and national culture. Language symbols are indicators of the information to make sense of the people, reflecting the traditions and stereotypes, customs and rituals that are stored in the language. In this regard, well-known national spiritual and cultural heritage is recorded in the language as a cultural and historical symbol of the era.

Keywords: associative-verbal structures, language picture of the world, symbol, symbolic designation.

Кез келген ұлт мәдениетіндегі түр-түс әлемі өзіндік ерекшелікке, өзіндік символдық мәнге ие. Яғни, «мәдениеттегі түр-түс» арқылы халық өзіндік эстетикалық көзқарасын, эмоциялық қалпын, адамгершілік түсініктерін білдірген. Қоршаған орта, аспан әлемін тіпті кез-келген материалдық мәдениетке байланысты заттар, киім-кешек, құрал-жабдық, сол сияқты рухани мәдениетке қатысты салт-дәстүрді түр-түссіз қабылдау мүмкін емес. Сондықтан түр-түс – ұлт мәдениетін танытатын бірден-бір жол.

Мифті байырғы адамдардың күнделікті тұрмысы мен өмір тәжірибесінен туған таным түсінігі, өмір салты, ішкі сезім түйсігінің нәтижесінде қалыптасқан ойлау жүйесі, адам баласының ежелгі, бастапқы танымындағы ғалам, оның жеке дүниелері, өмір жайындағы түсініктері деп білсек, мифтік түсінік, мифтік таным мифтік сана дәуірінде дүниенің миф арқылы біртұтас, бөлшектенбеген, синкретті (аралас) әмбебап қалпында бейнеленген қоғамдық сананың түрі деп түсіну керек. Сонда мәдени-рухани әлемнің ең ежелгі үлгісі ретіндегі мифтік сананы тілдегі сақталып қалған мифтік танымның көріністері арқылы

зерделеу барысында олардың құрамынан әртүрлі ежелгі наным-сенімнің, ұжымдық таным-тәжірибенің нышандарын анықтауға болады.

Адам баласы өзін қоршаған табиғатты, өзін-өзі, қоғамдағы заттар мен құбылыстарды жан-жақты да терең танып білудің бір қыры, қайнар көзі мен тәсілдеріне түр-түс әлемі жатады. Адам баласы әртүрлі түр-түсті бір-бірімен салыстыра отырып ажыратады. Олардың бір тобы адамға жылы көрінсе, енді біреулері суық болып көрінеді. Осыған байланысты түстерді **жылы** және **суық түстер** деп бөлу қалыптасқан. Бұған себеп: ыстық оттың жалыны *қызыл*, *қызыл* екені, суық мұздың түсі *көкшіл*, *жасыл*, *қаракөк* екені түсінікті. Бірақ та табиғаттағы түр-түстердің барлығы әр уақытта да бір заттың, құбылыстың түр-түсін, өң-реңкін, сыртқы сипатын ғана анықтаумен шектелмейді. Сонымен қатар түр-түс атауларының мүлдем түр-түске қатысы жоқ немесе одан мағынасы тым алыс ұғым-түсініктерді білдіре алатыны белгілі. Яғни, қазақ тілінің мифтік жүйесінде кездесетін түр-түс атаулары да символдық қасиетке ие болып, белгілі бір ұғым-түсінікті өз бойына қалыптастырған символ ретінде қызмет еткен.

Халықтың өткен өмірін, тіршілігін сипаттайтын символдық мәнге ие сөздер мен сөз тіркестерінің (түр-түстерге қатысты) ұлт, халық тілінде сақталуы *болмыстың өмір сүру тетігі жарық пен қараңғылыққа байланысты* халықтың мәдени өмірінен тұтастай хабар береді.

Ерте замандағы қазақ халқының ұғымында жер жүзінің барлық жаратылысының түпкі төркіні, тегі төрт нәрседен: *топырақ, су, ауа (жел), оттан* жаратылған. Олардың ойынша, *жарық* – жылудың, күннің, өмірдің жақсылықтың бақыттың нышаны деп есептелсе, ал *қараңғылық* – суықтың, түннің, өлімнің, жамандықтың *символы*. Бұларды бір-біріне қарама-қарсы күштер деп есептеген. Яғни басқа халықтардағыдай қазақ халқы үшін де әлем екі түске – *ақ* пен *қараға* бөлінген. Оның бірі *ақ* түс – күллі игі жақсы қасиеттер иесі болса, *қара* түс – жамандық біткеннің белгісіне ие. Бұл түсінік халық санасына терең ұялап, оның тілі мен ойлау жүйесінен орын алған. Сондықтан да, *ақ* түс күні бүгінге дейін жақсы бастама атаулының бәрінен де табылады. Өйткені ол сұлулық әлемінің, адамгершілік қасиеттерінің біртұтас жиынтығын құрайды.

Жоғарыда айтылып өткендей, *ақ* пен *қара* түр-түс атауының барша жаратылыс дүниені қақ жарып, қарама-қарсы екі топқа бөліп, өзара салыстыру арқылы танып білуде атқаратын қызметі зор. Адам баласының өзінің айналасындағы табиғатты, әртүрлі құбылыстар мен заттарды қарап танып, білуі о баста осы екі түске байланысты туған болса керек. Өйткені, *ақ* және *қара* түр-түсі түрлі құбылыстарды бір-бірінен айырып жіктеуге қолайлы. *Ақ* түс күннің жарық сәулесіне шағылысып, отты түстердің бастауы саналса, *қара* түс қараңғылықпен тұмшаланған түстердің өзіндік ұйыпқысы болып саналған. Яғни *ақ* пен *қара* түсі бір тәулікте екіге бөліп тұрған күн мен түннің, жер асты мен жер бетінің символдары іспеттес.

Ақ пен *қара* түстерін мифтік таным жағынан қарастырып зерттеушілер бұл түстерді космостың *қара түнек* хаостан пайда болуымен байланыстырады. Яғни *қара* сөзі әуелде түсті емес, ең алғашқы тіршілік иесі, бастапқы тау, бастапқы су сияқты ұғымдарды білдіріп, қараңғы түнек қойнауынан шығып, жер бетінде тіршілікті орнатқан жасампаздық, қаһармандықтың атауларының құрамында кездеседі. Мысалы, қазақтың мифтік аңыз-әңгімелерінде, қиял-ғажайып ертегілерінде кездесетін *Қарақұс, Қаратау, Қарасу* т.б. атаулары. Мұндағы *қара* сөзі түсті емес, *бастапқыдағы* бір бейне, нүкте, ұғым дегенді білдіреді.

Қазақ халқының ежелгі дүниетанымында дүниені төрт бұрышты деп түсініп, әр тұсқа өзіндік символдық түс бергені белгілі. Сонда *қара* түс солтүстікті символдайды. «Авестада» солтүстік жақтағы қасиетті тауды «Хукариа» деп атайтындығы айтылады. «Хукариа» атауының иран тіліндегі бастапқы айтылу нұсқасының «Хух Хара» болғандығын ескерсек, мұндағы «хара» о баста моңғол-түркі тілдеріндегі «қара» тұлғасынан шыққандығын айтуға болады. Яғни «Хух Хара» сөзі бүгінгі түркі тіліне «Харатау» – «Қаратау» деп аударылады

[1,207]. Бұл жердегі «қара» сөзі түсті емес, «түпкі, бастапқы» деген мағынаға ие болып тұр. Яғни жоғарыдағы «қара» сөзімен келген бірнеше атаулардың құрамындағы *қара* сөзі заттық ұғымды білдіріп, «бастапқы тіршілік иесі», «бастапқы тау», «бастапқы су» сияқты ұғымдардың болғандығын аңғартады. Мәселен, қазақтың қиял-ғажайып ертегілері, соның ішінде «Ер Төстік» ертегісінде *Темірхан* деген кейіпкер кездеседі. *Темірхан* – төменгі әлем (жер асты) әміршілерінің бірі. Ғалым Д.М. Керімбаев осы атаудың құрамындағы *темір* сөзін түр-түс атауын білдіретін «қара» сөзімен байланыстырып, нәтижесінде мұндағы *темір* сөзі түр-түс атауына да, металға да қатысты емес, «*жер асты*» деген ұғымды білдіретінін айтады: «Төменгі әлемде тек алтын ғана емес, пайдалы қазбалар темір, жез т.б. бола береді. Жер асты – бұл үнемі қараңғы, қап-қара болып тұратын әлем, темірдің де түсі – *қара*. Түркі тілдерінің бірі – өзбек тілінде «*қараң*» сөзі «темір» деген мағынада қолданылады. Сөйтіп, мифологиялық есім семантикасынан «*қара*», «*қараңғы*», «*жер асты*» семасын шығаруға болады. Яғни, Темірхан бұл Қарахан – қараңғы (жер асты) әлемінің әміршісі деп топшылауға болады» дейді [2,48].

Мұндай ұғым қазақ халқымен қатар буряттардың дүниетанымдық негіздегі фольклорында да болғандығы байқалады. Мысалы, аңыз кейіпкері, төменгі әлемнің иесі Ерлік (эрлик) ханның үзірлері үнемі *қара түсті аттарға мініп*, адамдардың жанын аулайды. Ерлік пен оның көмекшілеріне арнап адам жанын ауламас үшін, буряттар қараңғы түнде *қара түсті* жылқылар мен қойларды құрбандыққа шалып отырған екен [3,63].

«*Қара*» сөзі жер асты, төменгі әлем ұғымын білдірсе, «*ақ*» сөзі оған қарама-қарсы жоғарғы әлем, құдайлар мекені, аспанның символы болған. *Ақ* түсінің о дүниелік символы қазақ халқының мифтік түсінігінде төрт түлік, соның ішінде жылқы малының ақ түстісімен байланысты болған. *Ақ* түс ежелгі түркі-моңғол халықтарының архаикалық мифтік түсінігінде күн сәулесіне, күнге теңелген. *Ақ* түсінің қасиетті саналуының негізі күн түсін білдіргендіктен тек алғашқыда аспан Құдайларына ғана құрбандыққа шалынып, келе-келе, тарихи даму сатысында жаратушының елшісі рөлін атқарған елді басқарушы мен атакты адамдарға арналу әдеті пайда болған. Сондай-ақ *ақ* түс С.Қасқабасов – «өлі дүниенің түсі». Малдың *ақ* түстісін құрбандыққа шалу екі дүние арасындағы жалғастырушылықты білдірсе, тек төрт түлік ішінен *ақ түсті жылқы* ғана «өлілер патшалығына» оңай жеткізуші медиаторлық рөлді атқарушы болып танылған [4, 97].

Ақ түсті жылқының магиялық күшіне сенген, оның өнімдерін пайдаланған. *Ақ* боз биенің сүтіне адам шомылса, бойындағы ауру-сырқауы, қайғы-қасіреті кетеді екен. «Алпамыс батыр» жырында жауды жеңіп, жорықтан келген Алпамыс тақсирет тартқан ата-анасын *боз биенің* сүтіне шомылдырыпты. Ол жырда былай көрсетілген:

Тозып кеткен ел-жұртын
Тегіс жиып алады.
Тентегі мен телісін
Түзетіп жөнге салады.
Атасы мен анасын
Боз биенің сүтіне
Шомылдырып алады.

Сол сияқты хан сайлар алдында да қазақтар ханды *ақ боз биенің* сүтіне шомылдырып, ақ киізге отырғызып хан көтерген. *Ақ* түсті ақ культінің рөлін және *ақ* түстің магиясын саркальды күшке санау әлемнің көптеген халықтарына белгілі, оның ерекшелігі тек аспан құдайлары мен патшалар, ақ сүйектер тұқымына арналған. Яғни, уақыт өте келе бұл бейнені қараңғылықтан ажыратып, қарама-қарсы сипатқа ие болатын екі бейне қалыптасады. Содан барып *қара* түс пен *ақ* түстің атауы шығады.

Астарында қазақ халқының ғарыштық дүниетанымының ұлттық белгілері жатқан табиғат құбылыстары мен жан-жануарлардың түр-түстік символикасына қазақтар үлкен мән берген. Соның нәтижесінде, қазақ халқының ұғымында жоғарыда айтылған *ақ*, *қара* түс атауларымен бірге, *ала* түсінің де қасиеті ерекше болған. Түр-түс атауларының тек

осылармен ғана шектеліп қоймайтыны белгілі. Әйтсе де, қазақ мифологиясында бұлар үш дүниенің негізі, символы болып есептелген. Мәдениеттанушылар Ж.К.Қаракөзова, М.Ш.Хасанов «Космос казахской культуры» деген еңбегінде осы түр-түстер туралы: «*Белый цвет* – символ высшего мира, был цветом богов, но без черного цвета нет и белого, день не существует без ночи. *Черный цвет* – символ потустороннего мира, низшего мира. Но, говоря о символике черного и белого цветов, нужно иметь в виду еще одну особенность казахского мировосприятия. Это ощущение взаимосвязанности и взаимообусловленности всех явлений, что не позволяет их четко разделять на «черное» как «злое», «отрицательное» и «белое» как «доброе» и «положительное». Следовательно, *ала* – полосатый, многоцветный, пестрый обозначает не определенный цвет, а цветовую гамму, символизируя все многоцветье мира и, таким образом, являясь объединяющим цветом и его сакральность связана с жизненно важными вопросами» деген ой айтады [5,61].

Ала – орта дүниенің, жер бетінің символы ретінде көптеген ұлттық әдет-ғұрыптарда маңызды орын алады. Академик Ә.Марғұлан мынадай мысал келтіреді: «Өлікті жөнелткенде абыз *ала жіптің* бір шетін мәйіттің денесіне байлап, бір ұшын өзі ұстап: «*Ала жіп, ала жіп*, бұл кісінің бар күнәсын ала біт!» – деп айтады [6,102].

Қазақ танымында *алалық*, *түстілік*, *алапестікке* байланысты әңгімелер тектен-текке айтылмаған, бұлар таза мифтік түсініктің қарабайырлануы (профанация) нәтижесінде ежелгі мән мен идеяның ұмытылып кетіп, есте сақталып қалған сөз тіркесі мен әңгіме фрагменттері кейінгі жағдайда басқаша түсіндіріліп жүр. Б.Ақбердиева осы сөздің негізгі символдық белгісі ретінде *күнге* тәуелді етеді. Яғни, *алалық* – күн белгісі, атрибуты [7,203]. Қазақ дүниетанымында мұндай күнтексті белгі ретінде *қал*, *қалша*, *нес*, *шұбар* сияқты сөздер қолданылады. Бұлардың барлығы да ежелгі күнтексті образдың сипатынан қалған сарқыншақтар, қазақ жырлары мен аңыздарында батырлардың өзіне, немесе атына берілген теңеу болған. Алалық пен алапестікті кейін тек ауру-сырқат болар деп түсінген. Шындығында *нес* сөзі де *дақ*, *қал* дегенді білдіреді. Оны белгілі сырқатқа телу – кейінгі қазақ тілінің дәстүрі, ертедегі қазақтар ежелде күн бетіндегі дақты қалға, менге ұқсапқан. *Ала* сөзін жан-жақты қарастырған Р.Сыздықованың еңбегінде: «*ала* сөзінің ертеректегі берген мағынасы әлдеқайда көп болған. Солардың бірі *ала* сөзіндегі «*бейберекетсіз, анық емес*» деген мәнді тіліміздегі мына тұрақты тіркестер береді: *ала көлеңке*, *алагеуім*, *елең-алаңда*, *ала құйын*, *аласатыран* т.б.» делінген [8,19]. Осы берілген барлық сөздерден уақыт мағынасы сезіліп тұрады. *Ала* түсінің уақытқа қатыстылығы жөнінде мифолог С.Қондыбай да нанымды дерек айтады. Ғалым *ала* сөзін ертегі-аңыздардағы ат-жылқылардың түсіне қатыстыра отырып, *ала ат күн мен уақыттың символы* дейді. Ол қазақ жылқыны түстеуге келгенде алдына жан салмайтындығын ескерте отырып, *ала* түс ұғымына *шұбар*, *тарғыл*, *сарыала*, *бурыл*, *қызылжүрең* сияқты бірнеше түс араласқан қосындыны *ала түс* деп орташалап алып, мифтік тұрғыдан қарастырады. Бұл тұста С.Қондыбай зерттеуші А.Машановтың «*Ала* бие не *ала* құлын түн мен күннің (ақ пен қараның) теңесуі, аралығы... «Қырық өтірік» ертегісіндегі Тазша баланың *ала* биені іздеп, аспаннан бұлт арасынан табуы – осы уақыт мәселесі болады. Тазша дегеніміз «тасшы» – «жұлдызшы, есепші», сырық – күнсағат, ине – компас, *алабие* – күн мен түннің көктемгі теңесуі, наурыз болып шығады. «*Алаш* алаш болғанда, *Алатай* ат болғанда, таңбасыз тай, еңсіз қой болғанда» деген жолдардағы *алатай* – ежелгі мифтік уақыт, ол кезде қоғам жоқ, малдың ен-таңбасы жоқ. Яғни тәртіптің болмаған уақыты деген пікіріне сүйене отырып, былай дейді: «Осы теңеулердің барлығында да *ала ат* күнтексті мифтік образ ретінде көрінеді. Оның алашұбарлығы да, алқызылдығы да, алаоттылығы да, сайып келгенде, күн образымен байланысты. Бұл – қазақ мифологиясының басты белгісі мен түсі» [1,241].

Түркі тілінің осы күнгі сөздіктерінде *ала* сөзінің ат, жылқы мағынасы көрсетілмейді, өзге де сындық мағынасымен қатар жылқының түсін білдіретіндігі айтылады. Қазақ тілінің он томдық түсіндірме сөздігінде «**ала** сөзінің екінші мағынасы көне, ол жылқы ішінде көрнекті жүйрік ат» деген мағынаны танытады [9,50]. Шынымен де, қазақтың эпостық

жырлары мен өткен ғасырлардағы ақын-жыраулардың мұраларында *ала* сөзі *ат*, оның ішінде *азбан* ұғымында жиі кездеседі. Яғни, *ала*, *алаша* *ат* мықты, күшті, жүйрік аттың символы. Яғни, *алалық* түске байланысты емес, медиаторлық (қарама-қарсылықты біріктіріп қоса алатын «күдіретті күш») қасиетке берілген атау. Сонда *ала*, *алаша* атты мифтік триадалық символдың тіліміздің лексикология-фразеология жүйесіндегі көріністің бірі деп тануға болады. Сондай-ақ, тілімізде осы сөзбен кездесетін сөздер мен сөз тіркестерінде *алаш*, *аласатыран*, *алай-түлей*, *алапат* т.б. жер жүзі, жер беті, тіршілік, өмір сүру, күресу, мифтік таныммен айтқанда орта дүниеліктің белгісі бар екендігін айта кету керек. Себебі, жер бетінің символы – **ала** түспен белгіленеді. Сонда үш дүниенің түр-түстік сипатын былай кестеге түсіруге болады.

Ақ түс – жоғары дүние – тәңірілер мекені, мәңгілік өмір немесе тазалық пен пәктік символы. **Ала** – орта, жер беті, екі шеткері (жоғары және төмен) дүние арасындағы медиатор – ол ақ пен қараның, жоғары мен төменнің сипаттары мен қасиеттерін араластыра сіңірген. Барлық жағынан да тұрақты сипаты жоқ, ақ та, қара да емес, алуан сипатты ала дүние: тіршілік, от, аласатыран. **Қара** түсі – төменгі дүние, су, жер асты *символы*. Яғни, дүниеде қарама-қарсылықсыз ешнәрсе жоқ. Қарама-қарсылықсыз дамудың жүзеге асуы да мүмкін емес. Бұл дәлелденген диалектикалық өмір заңы. Өмірдің мәні қарама-қарсылықтың бірлігі мен күресін тану, жеңу болса, сол түсінік қазақ ұғымында ақ пен қара, ақ пен қараның бірігуінің нәтижесінде ала сөзінің айналасынан орын алады.

Кесте 1

Үш дүниенің түр-түстік сипаты

Түр-түс	Ғаламның мифтік моделінің вертикаль үлгісі бойынша орны	Сипаттамасы
Ақ түс	Жоғары дүние	Тәңірілердің мекені, мәңгілік өмір немесе тазалық пен пәктіктің символы
Ала түс	Ортаңғы әлем, жер беті	Екі шеткері (жоғары және төмен) дүниелер арасындағы медиатор. Ол ақ пен қараның, жоғары мен төменнің сипаттары мен қасиеттерін араластыра бойына сіңірген. Барлық жағдайда да тұрақты сипаты жоқ, ақ та емес, қара да емес, алуан сипатты – ала дүние.
Қара түс	Төменгі әлем, су, жер асты қараңғылы.	Төменгі дүние, зұлымдық ордасы. Өлім, о дүние.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

- [1] Қондыбай С. Арғы қазақ мифологиясы. Алматы, 2004. 120-123 бб.
- [2] Керімбаев Д. Қазақ фольклорындағы жалқы есімдердің құрамы мен этнолингвистикалық сипаты: Филол.ғыл.канд.дисс. Алматы, 2004. 105 б.
- [3] Голандова Г. Доломаистические верования бурят. Новосибирск, 1987. С. 31-34.
- [4] Каскабасов С. Золотая жила. Астана, 2000. С. 78-82.
- [5] Каракөзова Ж., Хасанов Ш. Космос казахской культуры. Алматы, 1993. С.56-58.
- [6] Қондыбай С. Қазақ мифологиясына кіріспе. Алматы, 1998. 164-167 бб.
- [7] Ақбердиева Б. Қазақ тіліндегі мифтік жүйе. Алматы, 2005. 95-98 бб.
- [8] Сыздықова Р. Сөздер сөйлейді. – Алматы, 1998. 46 б.
- [9] Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі. 1-10 том. –Алматы: Ғылым, 1974-1986. 58 б.